

Ненад Радуловић
мастер историчар
Горња Ратина 394
36212 Ратина

УДК 930.2:091(042)“652”
930.2:808.53

ЛАТИНСКО БЕСЕДНИШТВО У IV ВЕКУ

АПСТРАКТ: Као важан историјски извор за период позног Римског царства издвајају се латински панегирици. Настали су крајем III и током IV века и посвећени су римским владарима. Аутори су пореклом из Галије, центра беседништва у Римском царству. У раду се наводе сачувани панегирици и тумачи се њихов значај за изучавање римске историје. *КЉУЧНЕ РЕЧИ:* беседништво, латински панегирици, Галија, Римско царство, Константин

Још у античко доба беседништво је подељено на три основне врсте. Оно може бити „приказно“ (*genus demonstrativum*), „политичко, тј. државно“ (*genus deliberativum*) и „правно, тј. судско“ (*genus iudiciale*).¹ Категорији „приказног“ говорништва припадају панегирици, похвални говори, који су посебно карактеристични за крај III и IV век римске историје. Латински панегирици своје корене вуку још из времена Римске републике. На сахрани истакнутих личности држани су погребни говори (*laudationes funebres*).² Конзули су говоре захвалности (*gratiarum actio*) за свој мандат посвећивали „сенату и народу римском“ (*senatus populusque Romanus*).³ Међутим, права историја латинских панегирика почиње са Цицероном (106–43 пне) и његовим делом *Pro lege Manila*.⁴ Овај говор, Цицерон је саставио 66. године п. н. е. у знак подршке предлогу Гаја Манилија да се Помпеју доделе неограничена

¹ Charles E. V. Nixon – Barbara Saylor Rodgers, In *Prise of Later Roman emperors. The Panegyrici Latini*. Berkeley – Los Angeles – Oxford, 1994, 2; Roger Rees, *The Modern History of Latin Panegyric, Latin Panegyric*, New York, 2011, 3.

² Брут, први римски конзул, био је почаствован државном сахрани, а погребни говор је одржао његов колега Попликола, в. Sabine Mac Cormack, “Latin Prose Panegyrics: tradition and discontinuity in the later roman Empire”, *Revue des Études Augustiniennes* 22/1–2, Stuttgart, 1976, 33.

³ Charles E. V. Nixon, *Latin Panegyric in the Tetrarch and Constantinian Period*, Latin Panegyric, New York 2011, 224.

⁴ R. Rees, *n. d.*, 4; Дело је познато и под именом *De imperio Cn. Pompei*.

војна овлашћења у рату против Митридата. Начин и стил описивања Помпејеве личности у овом делу служили су као узор за латинске панегирике који су настали у потоњим вековима.⁵ Након пораза Помпеја у грађанском рату, током Цезарове диктатуре (48–44 п. н. е.), Цицерон је саставио три говора, *Pro Marcello*, *Pro Ligario*, *Pro rege Deiotario* у којима велича Цезара, али са више уздржаности и мањком елеганције у описивању.⁶ И поред тих недостатка, ова три дела су имала утицаја на потоње писце панегирика. Један од првих који је применио Цицеронове технике величања владара, а чије дело имамо барем делимично сачувано, јесте Сенека Млађи (4. п. н. е. – 65. н. е.). У своје дело *De clementia* састављеним 55. или 56. године, Сенека је укључио панегирик посвећен своме ученику, римском владару Нерону (54–68).⁷ Ово дело представља комбинацију похвалног говора, филозофије морала и владарске идеологије, састављено како би утицало на младог императора на почетку његове владавине. *De clementia* је као дело изузетно цењено и у средњовековном периоду, као и у добу ренесансе.⁸

Поред колекције Дванаест латинских панегирика (XII *Panegyrici Latini*), о којој ће бити више речи, сачувано је још неколико целих или фрагментарних латинских панегирика из времена антике. Корнелије Фронтон (100–167), васпитач императора Марка Аурелија (161–180), саставио је панегирике у част владара династије Антонина (96–192) од којих су панегирик посвећен Антонију Пију (138–161) у част његових победа у Британији и његов *Gratiarum actio* истом владару за мандат суфетног конзула 143. године познати само у фрагментима, на основу сачуване Фронтанове преписке.⁹ Из доба позније антике сачувани су, такође у фрагментима, три панегирика, два (369. и 370. година) посвећена цару Валентинијану I (364–375) и један из 368. или 369. године посвећен цару Грацијану (367–383) аутора Симакуса (345–402).¹⁰ Још један говор захвалности, сачуван у целини, посвећен Грацијану за именовање на место конзула из 379. године је саставио Аузоније (310–395), реторичар из Бурдигале и Грацијанов учитељ.¹¹ Панегирик из 507. године посвећен остроготском краљу Теодориху (493–526) од Енодија (473–521) сачуван је у целини, док су у фрагментима сачувани панегирик посвећен римском намеснику Флавију Ајецију (433–454) из средине петог века од Меробада, као и панегирик са почетка шестог века, посвећен готским краљевима, од

⁵ Исто, 4–5.

⁶ Исто, 5.

⁷ Исто, 6.

⁸ Исто, 6–7.

⁹ S. Mac Cormack, *n. d.*, 37.

¹⁰ R. Rees, *n. d.*, 7.

¹¹ Исто; О Аузонијевом пореклу и делатности на двору Валентијана и Грацијана детаљније Hagith Sivan, *Ausonius of Bordeaux. Genesis of a Gallic aristocracy*, London and New York, 2004, 49–141.

Касиодора (485–580) који је уједно и последњи сачувани класични латински панегирик у прози.¹²

Колекција Дванаест латинских панегирика, као што јој и само име каже, састоји се од дванаест похвалних говора, од којих је најстарији посвећен цару Трајану (98–117), настао 100. године, а најмлађи панегирик, написан 389. године, посвећен Теодосију (379–395).¹³ Први који је пронашао у рукопису ових дванаест панегирика је био Џон Ауриспа у Мајнцу, 1433. године. Овај рукопис је нестало, али су на основу многобројних потоњих копија реконструисани текстови.¹⁴ Већина панегирика сачуваних у овој збирци, девет од укупно дванаест говора, настали су у периоду од 289. до 321. године, и обухватају период владавине Диоклецијана (284–305) и Константина (306–337). У састав колекције, редом којим су у њој сачувани, улазе:

I Плинијев панегирик (*gratiarum actio*) посвећен Трајану за конзулски мандат, саопштен 1. септембра 100. године у Риму;

II Панегирик посвећен Теодосију поводом победе над узурпатором Магном Максимом, аутора Паката, прочитан 389. године у Риму;

III *Gratiarum actio* за конзулски мандат цару Јулијану прочитан 1. јануара 362. године у Константинопољу, од Клаудија Мамертина;

IV Панегирик посвећен петогодишњици владавине (*quinquennalia*) Константинових синова као цезара, од Назарија, презентован марта 321. године у Риму;

V *Gratiarum actio* посвећен Константину за пореске олакшице додељене граду Аугустодунуму из 311. године непознатог аутора, Тријер;

VI Панегирик посвећен Константину поводом годишњице оснивања града Тријера непознатог аутора, прочитан 310. године по Максимијановој смрти у Тријеру;

VII Панегирик саопштен јула, септембра или децембра 307. године у Тријеру, поводом склапања брака Константина и Максимијанове кћерке Фаусте;

VIII Панегирик Констанцију поводом повратка Британије под римску власт, презентован 1. марта 297. године на цезаров *dies imperii*, Тријер;

IX Еуменијев панегирик, настао ради обнове школа у Аугустодунуму из 298. године, посвећен управнику провинције Лугдуненс, саопштен у Лугдунуму;

X Панегирик посвећен Максимијану презентован 21. априла 289. године у Тријеру, поводом рођендана града Рима;

XI Панегирик из 291. године посвећен Максимијану, поводом његовог рођендана, Тријер;

¹² R. Rees, *n. d.*, 7.

¹³ Исто, 13–14.

¹⁴ C. Nixon – B. Saylor Rodgers, *n. d.*, 35–37; Roger A. B. Mynors, *Preface to the OCT Edition of the XII Panegyrici Latini*, Latin Panegyric, New York, 2011, 49–54.

XII Панегирик Константину поводом победе над Максенцијем из 313. године, непознатог аутора, саопштен у Тријеру.¹⁵

Плинијев панегирик је, као што можемо да видимо из приложеног, прилично ранијег датума од осталих једанаест који су настали у размаку од свега сто година (289–389). По свему судећи, овај панегирик је служио као модел за писање ауторима осталих хвалоспева из збирке, што је био разлог зашто је он укључен у њу и постављен на прво место.¹⁶ Изгледа да је збирка првобитно имала свега пет панегирика (панегирици V, VI, VII, VIII, IX) судећи по њиховим ауторима који су сви из Аугустодунума а и по редоследу ком су поређани, по годинама уназад.¹⁷ Тако поређаним панегирицима додати су панегирици X и XI поређани хронолошки и на тај начин су оформили групу од седам панегирика. Касније је неко овим хвалоспевима додао и оне од Паката, Клаудија Мамертина и Назарија, у обрнутом хронолошком редоследу уклопио са групом од седам, стављајући их испред панегирика V. Могуће је да је и тад Плинијев панегирик постављен на прво место. Панегирик XII, на крају колекције није уклопљен у хронолошки, због чега се сматра да је последњи придодат овој колекцији.¹⁸

Аутори су углавном анонимни. Имена као што су Еуменије, Назарије, Клаудије Мамертин, Пакато позната су на основу састава панегирика, или из самих наслова и о њима нема пуно података. Сви аутори, како познати тако и непознати,¹⁹ били су пореклом из Галије. Ова провинција Римског царства је важила за центар беседништва, где су се као културни и образовни центри у четвртм веку истакли Бурдигала, Аугустодунум, Тријер.²⁰ Школе у овим градовима је похађала омладина Галије спремајући се за службу, како при владаревом двору у Тријеру, тако и у администрацији у свим провинцијама Галије. Држава је показивала изузетну бригу за рад ових школа, тако да су многи од писаца панегирика по професији били наставници реторике (аутори панегирика VI, V, XII, Еуменије и Назарије). Поједини (аутори панегирика X, XI, VIII и VI, Еуменије, Клаудије Мамертин) су део своје каријере провели радећи при дворovima царева Максимијана (285–305), Констанција (293–306), Константина и Јулијана (361–363).²¹

¹⁵ C. Nixon – B. Saylor Rodgers, *n. d.*, 4–5; R. Rees, *n. d.*, 29–31; Barbara Saylor Rodgers, “Eumenius of Augustodunum”, *Ancient Society* 20, Leuven, 1989, 262–266.

¹⁶ C. Nixon – B. Saylor Rodgers, *n. d.*, 4.

¹⁷ *Исто*, 5. За панегирик VIII и IX нису поуздано утврђене године настанка, нити који је од њих старији, али се из садржаја може наслутити. Детаљније *Исто*, 105–107, 148. У случају прихватања 297. године за VIII панегирик и 298. године за IX панегирик, поредак по годинама уназад није испоштован.

¹⁸ *Исто*, 5.

¹⁹ Са изузетком Плинија (61–112).

²⁰ *Исто*, 7–8.

²¹ C. Nixon – B. Saylor Rodgers, *n. d.*, 29.

Панегиричарима, као школованим беседницима, није представљало проблем да поводом неког важног догађаја саставе говор и презентују га на двору пред владаром. Није искључено, да су приликом писања добијали неке смернице са двора, или шта више од самих владара.²² Међутим, погрешно би било ове панегирике схватити као средство чисте владарске пропаганде. Пре би требало на ову колекцију гледати као на моделе за писање истих, а исто тако и као средство са циљем стварања и обликовања политичких ставова галске омладине.²³ Уз школовање омладине, њеном припремом за државну службу, пропагирањем римске културе и њених достигнућа, римска држава развија код народа у Галији осећај припадности јединственом систему вредности, који је заједнички за све становнике Римског царства, сузбија покушај побуне и сецесије територија каквих је било у прошлости.²⁴ Становници Галије су одани Римском царству и њеним царевима, што потврђују и латински панегирици. Вредност панегирика као примарних историјских извора за позни период Римског царства је изузетно велика. Ипак, мали број сачуваних говора и њихова пристрасност у опису владара и његових подухвата, спречавају нас да објективно сагледамо поменути период римске историје, користећи податке из самих панегирика. Стога, треба бити опрезан при изучавању ових похвалних говора и у раду са њима консултовати и друге изворе, литерарне и епиграфске.

ИЗВОРИ

Nixon Charles E. V. – Saylor Rodgers Barbara, *In Prise of Later Roman emperors. The Panegyrici Latini*, Berkeley – Los Angeles – Oxford, 1994.

ЛИТЕРАТУРА

Mac Cormack Sabine, “Latin Prose Panegyries: tradition and discontinuity in the later roman Empire”, *Revue des Études Augustiniennes* 22/1–2, Stuttgart, 1976, 29–77.

Мирковић Мирослава, *Римска држава у доба принципата и домината (27. пре Хр. – 337. н. е.): Од Августа до Константина*, Београд, 2003.

Mynors Roger A. B., *Preface to the OCT Edition of the XII Panegyrici Latini*, Latin Panegyric, New York, 2011, 49–54.

²² Ово нарочито важи у случају панегирика VI где је истакнута нова владарска идеологија цара Константина после раскида са Максимијаном, в. *Исто*, 215–217.

²³ С. Nixon, *n. d.*, 239. За другачије виђење улоге латинских панегирика в. S. Mac Cormack, *n. d.*, 54–60.

²⁴ О покушају одвајања галских провинција и стварању „Галског царства“, в. Мирослава Мирковић, *Римска држава у доба принципата и домината (27. пре Хр. – 337. н. е.): Од Августа до Константина*, Београд, 2003, 160–169.

Nixon Charles E. V., *Latin Panegyric in the Tetrarch and Constantinian Period*, Latin Panegyric, New York, 2011, 223–239.

Rees Roger, *The Modern History of Latin Panegyric*, Latin Panegyric, New York, 2011, 3–48.

Saylor Rodgers Barbara, “Eumenius of Augustodunum”, *Ancient Society* 20, Leuven, 1989, 249–266.

Sivan Hagith, *Ausonius of Bordeaux. Genesis of a Gallic aristocracy*, London and New York, 2004.

Summary:

Nenad Radulović

LATIN ORATORY IN THE 4TH CENTURY

Gaul, with cultural and educational centres in Bordeaux, Autun and Trier, used to be a centre of oratory in Roman Empire in the 4th century. Schools were opened for the youth of Gaul in these cities, as preparation for service in public administration. Latin panegyrics from 3rd and 4th century are speeches of praise, dedicated to Roman Emperors. By these speeches, the native of Gaul authors wanted to show the loyalty of inhabitants of Gaul to the Roman rulers and to present their own people as part of Roman civilization. That's way to influence the formation of political attitude of the youth of Gaul, and to prevent possible rebellions and secessions of the territory of Roman Empire.